

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(*afară de Iuliu, August*)
odată pe lună

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl (14 franci)
Pe 1/2 de an 3 fl (7 fr)

ESPOZIȚIUNEA MILENARĂ.

Despre espozițiunea milenară s'a scris foarte multe încă înaintea de a se deschide; dar cu deosebire s'au scris foarte multe, atât pro, cât și contra, mai virtos dela deschiderea ei până azi. Mai toate foile din patriă, cât și celea afară de patriă s'au ocupat baremi în treacăt de aceasta espozițiune.

Apoi dacă cineva a urmărit cu atențiune toate celea scrise, s'a putut convinge cât difer părăerile oamenilor cu privire la aceasta espozițiune: unora nu le place una, altora alta. Foarte mic poate fi numărul aceloră deci, cari vor fi zis cuncă espozițiunea nu ar lăsa nimic de dorit. Altcum la atari lucrări mari tot-dea-una se află multe de criticat, mai virtos când sunt și foarte mulți critici — mai virtos mulți nechemăți. Dela început permit, că nice decum nu voiesc a-mi aroga dreptul de critic și mai virtos de critic al espozițiunei milenare. Căci spre așa ceva s'ar recere să fiu precepător adânc al tuturor lucrurilor espuse, ceea ce după părăerea mea trece preste puterile unui om, deoarece lucrurile espuse sunt

atât de multe și atât de varii, încât și numai eshauriarea perfectă a unui pavilion mai mic ar recere zile de ștudiu profund și îndelungat, d'apoi ștudierea ex professo a atâtor paviloane!

Voesc deci ca în câteva trăsuri generale se deping tabloul acestei espozițiuni și împresiunea ce o a făcut asupra mea.

Când întri în Pesta cea sgomotoasă prin teritoriul espozițiunei, par că mergi întf'un oraș, unde vechimea cu timpul present ș'au dat mâna spre a-arăta spre viitor. Pre cinci porți ridicate în cinci părți ale espozițiunei, poți întra pre acest teritoriu, unde poți auzi tot felul de limbi poți vedea variate soiuri de port, unde falfăie stindardele de deosebite colori, fără a se mușca unul pre altul: cu un cuvânt aici se deschide ochilor o panoramă frumoasă, din care poți învăța foarte mult. Reînvie suvenirul trecutului și fantasia ni se împopulează cu figuri miraculoasă.

Deja din dimensiunea esternă putem vedea ce grandioasă e aceasta espozițiune. Deosebitele pavi-

loane deja cu exteriorul lor ne impun; d'apoi dacă întrăm în ele și privim arangiamntul lor . . . sunt tot-atâtea espusețiuni în miniatură.

Tot pavilionul în specialitatea sa e frumos arangiat, obiectele sunt astfeliu ordinate în grupuri încât fle-care grup escită curiositatea privitorului. Nu e pavilion unde întrând să nu fii silit a remănea timp mai îndelungat.

Dar între toate pavilioanele cel mai interesant e atât prin construcțiunea sa ca atare, cât și pentru obiectele espuse: pavilionul istoric. Turnurile, turnurelele, balcoanele, arcurile, ferestrele, fronturile acestui edificiu, toate ne revoacă în memoria timpurile și eroii trecutului. Partea cea mai mare a palatului e edificată în stilul gotic al secolului al XIV-lea. Și numai studiarea arhitecturii acestor palate ar cere zile întregi, precum e p. e. atriul scărilor etagiului palatului istoric și curtea mănăstirii romane. (Biserica principală din Jaak, adevă s'a edificat în secolul XIII.) Dar să întrăm în lăuntru; aici nu știe omul la ce să privească, atâtea obiecte interesante îi apar de odată, începând dela străbunele soiuri de arme și alte obiecte istorice până la minunatul paliu de încoronare și crucea de jurământ a regilor, vechile cărți de donațiune și privilegii ale deosebitelor mănăstiri, toate-toate store admirațiunii privitorului.

Acest pavilion mai virtos cu cel al instrucțiunii publice mărturisește mai eclatant despre înaintarea făcută pre terenul cultural, reînviindu-ne înaintea ochilor luptele

suferințele și gloria a lor o miică de ani.

Precum poate vedea privitorul în deosebitele pavilioane, a deosebitelor ramuri, precum p. e. în cel al pădurăritului, înaintarea pre terenul acesta, în cel al fabricatului de mătasă, înaintarea pre acest teren, cel al industriei, înaintarea făcută în industriă, etc. etc. tot astfeliu poate să vadă și să se convingă în cel al instrucțiunii publice și despre progresul așa zicând titanic, făcut în ultimul pătrar de secol pre terenul instrucțiunii.

Pavilionul de instrucțiune; care arată pre terenul esposițiunii gradele prin cari a trecut instrucțiunea în patria noastră până ce a ajuns în ștadiul în care e azi, e zidit în un stil grec frumos. Seriositatea esterioră a edificiului ne spune oarecum, că aici avem să privim acelea mijloace, dela ale căror folosire înțeleaptă depinde fericirea unei țări, ear dela folosirea rea nefericirea ruinaea ei.

Dacă întrăm în lăuntru vedem grupate într'un mod frumos toate mijloacele întrăbunțate la instituțiunile de instrucție și creștere începând dela asilele de copii, școlile elementare, și trecând școlile medii, de comerciu și industriă, a surdomuților și orbilor până la coronaturora, până la universitate. Toate acestea dovedesc, ce sacrificii e în stare să presteze Statul dacă e vorbă de cultură în bunul ei înțeles. Aici în acest pavilion nu e grup, care să nu-l intereseze pre privitor, ori vom privi aranjamentul deosebitelor despărțăminte de instrucțiune și creștere, ori vom privi

la delicatele și frumoasele produse ale școlilor de industrie; ori la mărețele produse ale minții, înțeleg deosebitele cărți scrise pe sama creșterei instrucțiunii. Ori ce să zic apoi despre celea ce sunt espuse cu privire la înaintarea făcută pre terenul medicinci, mai departe a științelor naturale, fisică, istoria naturală etc. Acest pavilion formează o enciclopedia a instrucțiuni și creșterei întregi, o enciclopedia, care o poți vedea cu ochii, dacă mi e iertat să zic așa.

Dacă din pavilionul istoric poți învăța multă istoria, istoria care o vezi cu ochii începând din trecutul depărtat până în ziua de azi, atunci cu drept cuvânt putem zice că din acest pavilion eșim înbogățiți în celea ale instrucțiunii și creșterii, mai mult ca și cum am fi cetit volume de cărți în acest ram.

Impresiune foarte bună și instructivă eserciază asupra privitorului și celealalte paviloane, precum cel al meteorologiei, al comunicațiunii, al mătăsăritului, al culturei publice (közművelődés) și mai virtos ne impune tipariul cu progresul lui aproape fabulos. Cu un cuvânt toate paviloanele cu toate ramurile ce se cuprind în ele dovedesc multă silință, multă paciință și foarte mare progres.

O zic aceasta în general cu privire la toate paviloanele de pre teritoriul espozițiunii milenare, căci să scriu despre toate în special mi e cu neputință. Căci cât ar trebui să scriu și numai despre pavilionul Croato-Slavin, dacă ași voi și numai să schițez toate acelea obiecte de valoare istorică, cari sunt gru-

pate aici, precum p. e. biserici, biblioteci, archive bogate, monumente istorice. Aici sunt reprezentate, arta dramatică și musicală, sculptorii și poezii de renume, arhitectura și literatura etc. Dar să închiiu cu paviloanele dintre cari ce e drept numai despre câteva am amintit ceva în special, dar aceea să poate referi la toate.

O parte, pot să zic doar cea mai interesantă a espozițiunii milenare o formează Satul espozițiunii. Aici poate omul vedea viața deosebitelor naționalități din patriă. Aici și poate forma omul un chip oarecare despre datinile populare costumul, referințele vitale și de locuință ale diferitelor provincii și ale diferitelor naționalități. Toate casele sunt din provincia deosebită, și astfel e deosebită și arhitectura lor, atât cu privire la coperiș, târnaț, horn, cuptoriu, gardul din jurul ei și poarta, cu un cuvânt tot aranjamentul fie-cărei casă și curte din jurul ei e cel al satului, ori provinciei pre care o represintă.

Astfelu satul de pre teritoriul espozițiunii cu drept cuvânt se poate considera de o parte întregitoare a espozițiunii milenare.

Aceasta reoglindează mai perfect decât toate trecutul și prezentul. Aici în acest sat, sunt aranjate căsile diferitelor naționalități într'o simplitate idilică una lângă alta.

Căsile atât prin aranjamentul lor intern, cât și prin specialitățile lor arhitectonice reoglindează datinile, individualitatea și caracterul diferitelor naționalități.

Liniștea sərbătorească, ce dom-

nește aici să vede a exprima oarecum dorința ferbinte a tuturor naționalităților: de a trăi adecă în liniște, iubire și armonie frățască sub frumoasa devisă a iubirei de neam și patriă.

Tot astfel s'ar putea scrie multe și frumoase și despre expozițiunea animalelor și aquariu.

* * *

Ca închiere nu pot să nu amintesc ceva și despre așa numita: fontaine lumineuse. Sara când paviloanele sunt închise, când omul obosit de celea văzute preste zi, voiește a se recrea aleargă în parcul unde se află aceasta fântână, care să poate asemăna cu ceea din povești, care se numește fântâna zinelor.

Aici, în acest parc, sunt conglomerati sara mii și mii de oameni spre a asculta musica militară spre a se delecta la razele electrice ce se frâng în picuri de apă cristalină ce cade pre stâncile din cari e construită într'un mod artistic aceasta fântână. Depre turnul grandiosului pavilion de industrie un soare electric și aruncă razele sale pre aceasta fântână cu nenumărate izvoare săritoare. Priveliștea ce o aferă această frângere a raselor

electrice în picuri de apă e încântătoare: iar murmurul apei ce cade pre stînci în jos, par că să îngână cu melodiile doiască ale capelei militare; par că te simți în lumca visurilor, par că oamenii ce-i vezi preumblându-se sunt tot atâtea persoane fabuloasă.

Aici un grup de bătrîni, sub sarcina timpului, visează despre frumosul lor trecut, coala copii săltăreți, vîd întrupat ceea ce au auzit din povești, iar mai departe tineri și tinere țeș un viitor de aur, visează . . . visează un vis fericit! Toate și le închipuiesc numai bune și nu vîd decăt numai fericire înaintea lor; căci nu au timp să și aducă aminte, că în lume e mai mult amar decăt dulceață, mai multă suferință decăt bucuriă! Astfeliu trece timpul până sara târziu, când soarele electric apune, zînele și închid izvoarele, iar oamenii treazvisători aleargă prela locuințele lor spre a și restaura corpurile ustenite prin adevăratul somn.

* * *

Cine voiește a se convinge în persoană despre grandiositatea expozițiunei poștească și meargă se o vadă.

Privitorial.

ÎN PENINSULA BALCANICĂ SE NAȘTE O LIMBĂ ROMANA.¹⁾

(Urmare.)

Papa, Inocențiu al III-lea, a fost pus în mișcare o noaună armată cruciata,

care a constat mai virtos din cavaleri flandrien și francezi. Aceasta armată

¹⁾ Vezi nru 1. 2. 3. 4.

mare a avut de eugot a călători (mergo) pre năi venețiane spre a ocupa Egiptul, și de acolo spre a elibera Ierusalimul.

Dar antistia comercianților a pretins un preț enorm pentru transportare, spre acoperirea căror spese aurul și argintul cavalerilor nu e de ajuns; însă le lipsea 34,000 mărci de argint. Dogole Venețian, Dandolo un bătrîn cam de 80 de ani, care era orb, dar cu toate acestea cu o vîrstă esperință și bărbat încă în putere, îi sfătui pre cavaleri că dacă ei s'ar oferi spre înfrînarea cătorva orașe dalmatine, cari doverise perfide, atunci și el în persoană ar lua parte în resbelul sfânt, și ar esopera la republica venețiană, că să le deie credit până atunci până când ceva cucerire bogată le-ar face posibilă solvirea. După multă hăsiare cei mai mulți dintre principii erucianților se invoiesc, și astfel în 3 Octobrie 1202 pornește din Veneția un număr enorm de năi de transport și de armată, cași care marca Adriatică n'a văzut.

Ajungînd sub Jadora (Zara), în 10 Novembre încep a o obsidia, căci Jadora a fost pus sub tutelul regelui magiar de venețieni. Ocupînd orașul, armata cu năile iernă în acel port. Inzădar s'a înfuriat Inocențiu asupra acelu lueru, că armata cruciaților cari au pornit contra păgânilor, pustiiește creștinii, aceasta nu i-a conturbat mult pre venețieni.

Alexios, fiul lui Isac celui detronat și orbit, a fost umblat deja mai nainte prin Roma, Italia și Francia, că doar cu ajutoriul Apusului i va succede lui și tătânc-seu să-ș reocupe imperiul. Acum roccarcă și pre capii cruciaților în Zara, promintîndu-le o sumă enormă de bani, precum și ajutoriu în resbelul sfânt, la casul dacă ei ar lua Constantinopolul dola usurpătoriul Alexius al III-lea. Aceia la aceasta se invoiesc mai ușor, căci doar imperiul grec e schismatic; papa să poate bucura numai, dacă îl vor căștiga pre sama bisericii romane. Dar Inocențiu cu toate acestea nu aprobă acelu lueru; grecii încă sunt creștini. Pre eruciați aceasta nu-i reține însă; ei due

pre Alexios pre tinerul în capitala imperiului grec, ca pre moștonitoriul legal al acestui imperiu.

La începutul lui Iuliu ajung sub Constatinopol, și sub conducerea înțeleaptă a lui Dandolo îl ocupă; deoarece Alexios al III-lea a dispărut fricos. Patru cruciați de rangul prim merg să salute pre imperatul reasezat în tronul seu. În strălucitul se'on de primire lângă orbul Isac stătea muieroa sa, sora regelui magiar (Emerie), a căroi aparință a scos afară din casele sale și pre muierile nobile ale grecilor, amestecându-se între mulțimea senatorilor și ostașilor. Gratulătorii provocându-se la meritele lor, îi făcură cunoscut împăratului promisiunile făcute de fiul seu, pre cari trebuie implinite numai decât. Retrăgîndu-să în salele de mai înăuntru cu împărăteasa, cu camerariul seu suprem, cu un translator și patru delegați cruciați, Isac întrebă pre fiul seu, că ce a oferit, ce a promis. »Supunerea imperiului papei, ajutoriu la locul sfânt și plătierea momentană a două sute de mii mărci de argint.« Promisiune foarte grea abia implinibilă promisiune, dar nimica nu poate prevala meritele cruciaților, replică imperatul. Prin aceasta fiind satisfăcuți baronii cruciați, încoronează pre Alexios dimpreună cu tatăl seu în biserica sfânta Sofia.

Dar numai decât erumpe neînțelegerea între latini și greci. Căști din urmă începură a urî pre Alexios tinerul, ca pre un apostat; cialalți dând proste un minaret atacară pre cei necredinciosi, aruncînd tăciuni pre căsile lor, ce a causat ua inoendiu, care a durat opt zile.

Ațîțătoriul acestui lucru a fost Alexios, — sau după nomenclatură Murzufus (cu sprincene mari negre), — din vița lui Ducas, care dobîndind încrederea tinerului împărat, în 8 Februar 1204 o perdû. Nu peste mult muri și Isac. Dispărînd domnitorii legali ai grecilor, baronii latini devin a doaua-oară domnii Constantinopolului și prin acesta a întregului imperiu grec.

În luna lui Maiu îl proclamă do-
imporat pre Balduin, contele Flandrici,
impărțind imperiul. Dandolo devino des-
potul Romaniei, Bonifaciu, contele de
graniță din Montferrat, de roge al The-
seloniceii și Macedoniceii, car alți au de-
nit domnii altor provincii.¹⁾ Acum apare
numele *Romania*, însemnând imperiul
grec, dar în urmă trecând la Thracia,
provincia acestui imperiu, în care se află
Constantinopolul, rămânându-i și sub dom-
nirea turcilor numele de *Rumila* adeca
provincia Rum.

Am văzut, că regele magiar Eme-
rie, a deținut pre cardinalul Leo, pen-
tru-ce? acestea ne o va spune întâmpla-
rea enarată și epistola lungă a lui Ino-
centiu al III-lea.

În 1204 papa îi serie lui Emeric,
că să miră preste măsură de acel lucru,
că ce e drept a primit onorific pre car-
dinal, ma i-a dat și însoțitori până la
granița țării lui, până la fortăreața nu-
mită *keve*, dar aici l'a deținut. Prin ace-
asta regele a vătămat prin cardinal pre
papa prin papa pre Isus Chistos, astfoliu
să îndrepte acel lucru. Regele espunând
cauzele cari l'a înduplecat la acel fapt,
papa referitoriu la acestea îi respunde
astfoliu:

Ad primum capitulum. Provoacăndu-se
regele la aceea, că regii magiari înce-
pând dela sfântul Ștefan, cât au onorat
pre papa, Inocentiu al III-lea îi replică
aceea, că și papoi au distins pre regii
magiari. Mai de curund, zice papa, când
pre tatăl teu (Béla al III-lea) din unele

¹⁾ Gibbon a descris aceasta istorie, cu stilul
seu frumos, în capitulele LX și LXI a opului seu,
*History of the Decline and Fall of the Roman em-
pir.* Gibbon a lucrat la acest op mare dela 1768
până la 1787, a cărei primă editiune a apărut în
Londra, în 1776—1788. Eu am la mână „New edi-
tion” care a apărut în Basel în 1786—1789, în 13
tomuri. I, tom al opului lui Ștefan Katona „Histo-
ria critica regum Hungariae stirpis arpadianae,” a
apărut în 1779, ear al V-lea tom în 1781. Gibbon
să provacă la el deja în capitulele LV., și XV. Ace-
asta dovedeste marea atențiune a lui Gibbon. Des-
pre Katona astfelu scrie: „By his learning, jud-
gment and perspicuity deserves the name of a criti-
cal historian. (În nota a 18-a capitulului LV.)

causo pro cari tu le cunoști bine, me-
tropolitul de Strigoniu deși fû urgitat
de cūtră papa Alexandru, n'a voit să-l
încoroneze, papa plenipotentă pro metro-
politul de Calocia ca să-l încoroneze —
absquo praejudicio Strigoniensis oeclo-
siao.²⁾

Apoi după aceea tot „papa a apla-
nat și nointologerile ivite între Emeric
și frate seu mai mic Andrei (reduxit ad
pacem, quae licet formata fuerit et fir-
mata, utinam tamen melius observata
fuisset).

Ad secundum capitulum. Regelo ne a
fost seris, că atunci, când el l'a rugarea
papei a mers cu armată mare într'aju-
toriu regelui Bohem, care despărțindu-se
de regele germân Filip, să alia cu re-
gele Otto³⁾: Joannitzius (Caloioan) ocupă
acel teritoriu, pre care tatăl seu (Béla al
III-lea) l'a fost dat ca zestre surorii sale
împărătesei grecilor, ma cu ajutoriu cu-
manilor devastă și partea aceea a Sêr-
biei, care aparține coronei lui (a regelui)
și cari au dus cu ei mulți creștini în prin-
soare.

Referitor la aceasta papa respunde
că îi pare foarte reu de acest lucru și
va lucra într'aceea ca să se rebonifice.

De altminteră îi mulțamește regelui
că până atunci a permis trecerea liberă,
prin țara lui, atât delegaților papoi la
Joanitziu, cât și la ai acestuia la papa.

Ad tertium capitulum. Tu serii, ast-
felu continuă papa, că Joanitziu după
drept nu o domnul nicei unui teritoriu,
deși a ocupat mult atât dela tino, cât și
dela alții (praefetus Joannitzius millius
terrae de jure est dominus) și pentru
aceea te miri că voim a încorona fără
știrea ta pre inimicul teu (quodtam ma-
nifestum inimicum tuum, te inconsulto,
tam jubito in regem proposuerimus co-
ronare). Să știi deci, că lucrul stă alt-
cum, pre care nu-l cunoști bine (ut salva

²⁾ Szalay László, Magyarország története. I.
261. La aceasta mai ușor poate ajunge cetitoriu,
ca la Katona, IV. 222—230,

³⁾ Filip și Otto se luptau ca contra-regi, fiind
papa pre partea lui Otto.

tua paco loquamur). Espune papa, că deja regii bulgari Petru și Samuil, au primit coronă dela scaunul roman; că bulgarii s'au botezat la predicarea papoi Nicolau, și că papa le-a respins și întrebările lor. Dar devenind puternici grecii, i-au lipsit pro bulgari de demnitatea rogoască și acestia astfel au fost siliți să poarte jugul Constantinopolului. Acum doi frați Petru și Joannitziu, *cari descind din vița regilor de mai înainte (?)*, pământul părinților soi nu l'au ocupat, l'au reocupat, reportând gloriă admirabilă asupra multor popoare (de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare, quam recuperare coperunt).

Nu negăm zice papa, că doar n'ar fi ocupat și pământ străin; dar afirmăm sus și tare, că cel mai mult pământ l'au reocupat pre basa dreptului vechiu și pre sama acestui pământ voim a-l încorona.

Cu o cale promite papă, că referitoriu la ocupările reciproce va face dreptate între regele Emeric și Joannitziu (de terris invasis faciamus inter Te et ipsum utriusque parte justitiam exhiberi).

După aceasta espune papa cauza sârbă. Ștefan marele jupân (nobis vir Stephanus Megajuppanus Serbiae), a trimis delegat la papa, rugându-l pre acesta, ca să-i primească poporul în sinul bisericii romane, iar lui să-i dea coronă. Papa a voit să trimeată acolo pre I. episcopul Albaniei, spre ordinarea afacerilor credincioasă, dar înțelegând, că aceasta foarte displace regelui magiar, a întrelăsat lucrul. Din contra, când Emeric alungând pre acest Ștefan, a pus în locul lui pre Volcan, ne-a făcut cunoscut prin delegații sei, că voiește să supună țara obodienții bisericii romane, și că fără vătămarea dreptului seu, papa poate să încoroneze pre Volcan, acela (papa) la recomandarea regelui Emeric, a conerezut cu îndeplinirea actului pre metropolitul de Calocia: dar deși au trecut doi ani, după cum 'și aduce aminte totuși nu s'a întâmplat nimic (sed cum

jam biennium sit transactum in nullo novimus esse processum).

Prin aceasta documentoază papa, că întru cât i-a umblat pro voia regelui magiar.

Ad quartum capitulum. E drept, serio papa, că ai primit bine cardinalul, dar e mai mare vătămarea aceea, când scot afară oaspele decât aceea, când nu-l primește (turpius cucitur, quam non admittitur hospes). Regele a pretins, că cardinalul să-i presteze lui dreptate față de Joannitziu: dar acela n'a putut face așa ceva, până când Joannitziu nu a recunoscut pre papa (antequam jugum susciperet apostolicae disciplinae, nostroque et subieceret magistorio et praecepto). Legatul e trimis pentru lățirea credinței și regele îl împedecă în aceea. Grigească să nu-'și atragă asupra sa mânia papoi. Ear dacă noi, zice papa, ne-am contraria înconării fiului teu.¹⁾

Acela ție și-e fiu după trup (filius carnalis); iar noaue Joannitziu ni-e fiu după suflet (filius spiritualis). Ce e drept a fost fiul cel rătaicit, dar iată cum s'a întors. Regele Emeric să nu se poarte așa, pre cum s'a purtat fiul cel mai mare din evangeliu, față de cel reintors. Că pre cela cum l'a molcomit tată seu o poate învăța din evangeliu.

Ad quintum capitulum. Regele a fost seris papei aceea, că ocuparea Jaderii (Zara) lui i-a căuzat daune ireparabile și că deja au expirat doi ani și regele n'a primit nici o satisfacție dela papa. Dacă acum ar concede încoronarea lui Joannitziu, înainte de ce între acesta și rege s'ar face dreptate, nici când n'ar primi dreptate dela biserica romană (nunquam amplius per Romanam ecclesiam sibi posset justitia exhiberi.)

La aceasta papa replică aceea, că a anatemisat atât pre dogele Venețian, cât și armata mai mare a francezilor, și când aceasta și-a cerut absoluțiunea, papa numai așa i-a dat, că capii armatei au

¹⁾ De aici, că Emeric a urgitat la papa încoronarea infantului seu, ca astfel să-i asigureze domnia față de Andreiu.

luat obligațiunea satisfacțiunei atât asupra lor, cât și a urmașilor lor. Dogele Venețian n'a fost absolvat, car noul patriarh venețian n'a fost întărit. Jadera deocamdată e supusă patriarhului de Grado¹⁾, dispună regole alogerea unui nou patriarh, pre care apoi papa il va întări.

În urmă aște regole, că ori cât îl iubește papa pro Joannitziu, pro el totuși mai tare îl iubește (quantum sacerdotum Joannitzius diligamus, Te tamen diligimus incompatibiliter magis.)

După deslușirile acestea regole să supune papii, eliberând cardinalul, care în 15 Octobree a ajuns în Tirnova, unde în 7 Novembre întronă pro Vasil de patriarh, ear în ziua următoare (în 8 Novembre) încoronă pro Caloioan.²⁾

Acesta înștiințând pro papa, că e încoronat, astfelu continuă în epistolă: Seriu și despre ungar (scribo autem Vobis et de Ungaro). El n'are nici o treabă cu imperiul meu, acesta nici nu-'i strică lui. Vă poate spune cardinalul, de e drept ori ba? Eu nu 'l desprețuiesc pre el; însă să-i scrie Sfinția Sa, că nici el să nu mă desprețuiească, și să nu mă atace. Dacă însă m'ar atăca, și eu din îndurarea lui D-zeu l'aș învinge, Sfinția Ta să nu mă suspiționezi.

Seriu și despre latini cari au intrat în Constantinopol. Sfinția Ta să-i admoțiezi, ca de imperiul meu să rămână departe și să nu mă desprețuiească. Căci, dacă m'ar atăca și eu aș omori vre o câțiva dintre ei, Sfinția Ta să nu-'mi atribue mie acest lucru de păcat.

Trimet, cu aceasta închie epistola doi tineri pro Vasile (Basilius) și Botlehem (Viflaim), ca în școlile de acolo să învețe limba latină, deoarece la noi nu sunt (gramatici) limbisti, cari să știe traduce epistolele cari Sfinția Ta ni-le trimeti noauă (quoniam hic grammaticos non habemus, qui possint litteras, quas mittitis, nobis transferre.)

¹⁾ Patriarchi de Grad s'au desbinat în 606 de patriarhi din Aquilea.

²⁾ Theiner, Mon. Hav. Merid. I. 29., 30., 38. la Densisian XXI., XXVII., XXXII.

După-ee vor fi însușit limba, au să reîntoarcă îndărăt.³⁾

În 30 Novembre 1204 murind Emeric, regelo magiar, Caloioan n'a mai venit altul în contact cu el. Iar de încoronatul rogo-copil Ladislau și de tutorul seu Andreiu n'a avut de ce să teme. Cu atât mai virtos a dorit să ajungă în relațiuni bune cu cuceritorii latini. Prin o delegațiune strălucită salută deci pro tinărul împărat, căci doar fiind credinciosul papei dela Roma, dela care a primit coronă și stindard sfințit, să cugeta de afin cu noul împărat și tot odată și partizan în resturnarea imperiului grec. Însă Balduin dimisă delegați cu acel răspuns îngâmfat că lui Caloioan nu-i trebuie să și ceară audința ca un împărat dela amicii sei, ci ca un servitoriu dela domniilei sei. Caloioan își năduși mânia, văzând că ura grecilor crește mereu contra latinilor, și cugeta că i-să va da ocaziune spre a-'și rebuna.

Împăratul și trimite pro frato-seu mai mic pro Enrie, cu frunțașii cavalerilor, dincolo de Hellespont spre cuceriri noauă. Acum în luna lui Martie a anului 1205, erumpă revoluțiunea în întreagă Thracia.

Cumanii lui Caloioan, sub conducerea lui Kotzas, sar într'ajutoriu revoluționarilor. Imperatul aleargă la fața locului revoluțiunei cu 140 de cavaleri și cu aprozi aparținători lor, având de scop a obsidia Adrinapolul, enibul revoluționarilor, când aude vestea despre apropierea cumanilor. Spiritul cavalerese neștiind face nici când deosebire între precauțiune și pusilaminitate, cavalerii greu impanțerați aleargă înaintea cumanilor. Acestia simulează fugă până atunci, până când persecutorii devin oșofați dimpreună cu cai cu tot. Atunci cumanii să reîntore ropede cu caii lor ușori, sdrobind pro cei ce abia găfăteau de osteniți și due cu ei ca prinsoneriu pro însuși împăratul în Tirnova la 15 Apriliu a anului 1205.

³⁾ Theiner, ibid. I. 39. la Densisianu, XXI., XXIII., XXXII.

La două luni după aceasta cucerire, Henric fratele lui Balduin, ca bailo (locuitoriu) face cunoscut papei că imperatul e prizonieru. Îndesort urgitează papa eliberarea acelei și împăcirea cu latinii, căci Caloian nebăgându-l în samă nu-și bate capul cu legile umanității și cavalești, și astfel Balduin moare moarte violentă. Acest lucru a devenit secer numai la doi ani, când apoi fu ales de împărat memoratul Enric (1206—1216).

Purtând Caloian rebel atât contra latinilor, cât și contra grecilor, în care devastările cumanilor ajung până pe la Propont sau Maria de marmură (Egeică) să apucă de ocuparea Thesaloniceii, unde însă la stimularea poporului său fu ucis de către un duce cuman, de către Ma-

nastras în luna lui Octombro a anului 1207. Caloian ar fi voit să reînăpăoieze aceea ce a fost comis împăratul Basilios față de bulgari, ca astfel el să fie numit romaiotochton (omoritoriu de romaci), precum acela fu numit bulgarotochton (omoritoriu de bulgari). Dar grecii și latinii îl numiră Kyno-Joannes (Câno-Ioan) din cauză că prin moravurile cumanilor a devenit de o natură feroce, aflându-și plăcerea în uciderea latinilor.¹⁾ Bulgarii însă l-au stimat de un țar piu și mare, și să zice că memoria lui este eternisată în logondelo bulgaro-traco sub numele „țar Calijanceso“.²⁾

(Va urma).

Paul Hunfalvy.

STAREA COMUNICAȚIUNEI MAGHIARE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj (Capăt.)

Nu e aici locul să scoatem la iveală paginile neîngălbinite încă ale istoriei trenurilor noastre din patriă. Azi și numărarea sacă și simplă a faptelor și rezultatelor încă influențează imediat. La a. 1846 a fost introdus pentru prima oară cel dintâi tren în țara noastră și dacă în toate privințele numai așa departe de ar sta dezvoltarea modernă a țării noastre de civilizațiunea mai veche a statelor Occidentului, ca pe acest teren atunci am simți mai ușoară povoaară datorințelor ce apăsă umerii națiunii cu începutul anului milenar.

Desvoltarea trenurilor de după anul 1849 până la 1867 n'a fost ce o drept fără rezultat, dar deja la 1863 cu drept cuvânt s'a putut tânguî societatea economică a țării, că aceasta dezvoltare nu merge mână 'n mână pro toate terenole cu aspirațiunile națiunii.

Simplaminte am ajuns în curontul internațional al interprinderilor de trenuri și noroc, cumcă interesul întreprinderii bine în țeles nu a lăsat să ajungă spre căi groșite basa liniilor ferate.

Epoca începută cu anul 1867 a fost chemată a urmări programma genialului conte *Stefan Széchenyi* și a clădi sistematic mreja căilor ferate.

Cât am greșit contra acestui program și cât de târziu ne-am văzut groșelle.

Cu încetul totuși ne-am întregit căile ferate; garanția censului și rezultatele epocii amară a lui Bach au înduplecat legislațiunea și guvernul la aceea, cumcă pretensiunile politico ale tronurilor maghiare să se ducă 'n deplinire și ca încosșb punctul principal al cauzei tronurilor să se depună în mâinile statului, care e chomat ea și pre-torenul

¹⁾ Georgius Acropolita, edit. de Bonn la pag. 26. Poate aceea e numai reflecțiunea ocupătorului că aceea Caloian ar fi voit să se numească romaiotochton așa precum s'a numit Basilios bulgarotochton. O asemenea reflecțiune sau amintire literară, poate fi la Acropolita și aceea, că Caloian și-ar fi făcut cuvânt de beut din căpăfina lui Balduin (ὄπισθε εἰς τοὺς ἄλλοις καὶ τὴν κεραιὴν μετὰ τὴν σφαγγὴν εἰς κόπελλον χρηματικῶν τῷ βαρβαρῶ), precum odinioară și-a fost făcut Crum din căpăfina lui Nicheporos.

²⁾ Jirecek, Gesch. d. Bulg. p. 244.

societății economice să conducă societatea, care în ideile conducătoare încă nu e secur. Progresarea consecventă a politicii trenurilor o illustrează câteva cifre. La anul 1867 din 2283 km. linii ferate nici una nu e în mâna Statului. La anul 1894 estonsiunea liniilor ferate e 13.140 km. dintre cari 7655.4 km. sunt linii de Stat (=10.0%), trenuri principale ale societăților 1319.9 (=31.7%). Pentru precisiune trebue să adaugem, că dintre trenurile vicinale 3088.9 (=74.4%) sunt administrate de Stat, aproape toate în decursul concesiunii și numai 219.8 km. (=5.3%) sunt administrate de societăți private, în urmă 842.09 km. (=20.3%) în administrația proprie. Dintr'aceasta lungime de 13.000 km. de linii ferate azi deja tot pro 100000 locuitori cad 75.84 km. și pre tot teritoriul de 100² km. 4.08 km. de linie ferată.

Circulează pre acestea linii 49.5 milioane de călători și 27.5 milioane de tone de marfă; din care circulațiune la trenurile de Stat s'a încassat venit bruto 83.017 milioane, la trenurile principali ale societăților 14.5 milioane, la celea vicinali 10.07 milioane.

Preponderanța deci ce în atinge liniile ferate e în mâna statului. De secur nu fără puțină trudă și nu fără multa considerare a susținerii Statului.

Susținerea Statului nu odată a fost espusă timpurilor grele dela 1867 încoace, totuși i-a fost cu puțință că până azi să poată eloca în trenuri ca capital și percent 749 milioane floreni.; sub titlu de asigurarea censului a spēsat în număr rotund 200 milioane, ear spre ajutorarea trenurilor vicinale a dat 21.9 milioane floreni, în valoarea faptică, ne-mai amintind despre greutatea cu care să adunau banii, care greutate apare camerei erariului.

Și de undo acest sacrificiu foarte mare între împrejurările noastre? Aceasta să poate reduce la două cauză, cari tot odată marchează politica națională referitoare la comunicațiune atât aici cât și pre alto terene de comunicațiune.

O cansă e aceea; că națiunea a simțit și simte lipsa aceea, că trebue să pună bazele economiei naționale neglijată în timp îndelungat și să deschidă piațe pentru fructele sale afară de granițele țării, Economia națională magiară numai așa să poate ferici prin fructele sale, dacă trenul va fi manipulat nu ca o interprindere a industriei, ci ca un instrument al economiei naționale. La acest nivou numai statul să poate ridica care numai prin bunăstarea atât materială cât și etică a civilor sei să poate dobândi ajutoriu.

A doua causă poate, că să poate reduce la punctele de vedere mai nalte; la scopul național grandios al contopirii societății. Aceasta țintă e aceea pentru care națiunea în decurs de secli s'a luptat în bine și în rău. Contactul social și economic e acela, care conduce la conțelegerea reciprocă și comunicațiunea care mijlocește ideile rezultatelor civilizațiunii și a bunurilor materiale: devin factori puternici în desvoltarea gradată și pacinică a viței naționale în legătură cu Statul. Astfeliu devin instrumentele de comunicațiune, în mâna Statului instrumente pentru recerințele unitatei politice, a *patriotismului*, întru cât și însași civilizațiunea numai prin mâinile individuale ale Statului să poate strecura prin toate straturile societății, astfeliu devine comunicațiunea de instrument *al socializațiunii*

Națiunea magiară să nisuește a-și îndeplini misiunea pre acest teren. Și dacă odinioară și-a împlinit datorința întru apărarea civilizațiunii creștine: azi cu instrumentele pacinice ale comunicațiunii să nisuește a mijloci produsele materialii și etice ale civilizațiunii între popoarele Orientului și Apusului.

Fără indoieală că e necomplet tabloul, pre care starea noastră de comunicațiune il poate arōta față de desvoltarea multor State mai norocoase, dar cred că nici cel mai sever critic nu va putea disputa, dacă va analisu desinteresat tabloul depins prin acestoa șiro

necomplete, cumcă aceasta națiune și pro terenul comunicațiunei încă și-a susținut, ma poate a și trecut preste acel

grad, pro care *climax*-ul român i-la destinat in concertul coloralalte națiuni civilizate.

Ludovic Mindy.

CREDINȚE ȘI DATINE POPORALE.

— Sdronțe votive acătate pre arbori in credința poporală a maghiarilor. —

Sacrificiul o semnul dependinței oamenilor dela voința caprițioasă a puterilor nevăzute, car sdronțele acătate pre arbori sunt ultimele rămășițe a sacrificiilor vechi, cari eă aduceau odinicară spiritului arborilor mai virtos ca spiritului morburilor. Etnologia comparativă e chiar in zilele noastre a documentat, că toate popoarele primitive și'au închipuit aiborii ca locuința spiritelor rele și mai virtos ca locuința demonilor morburilor.

Datina acătării sdronțelor pre arbori o aminteste deja Homer (Od. I. 5). Dintro vechile popoare ale Europei încă numai despre celți știm, că in anumite zile au acătat pre arbori sdronțe votive¹⁾. Aceasta datină azi numai in credința poporului șvedic, și magiar mai ocupă un loc însemnat, la celealalte popoare europene așa zicând s'au perdut și celea din urmă rudimente.

La satul Røiks încă și la 1845 sta un plop mare, pro care locuitorii in timpul epidemiei dobitoacelor l'au înfrumșețat cu panglicii și sdronțe²⁾. Pro insula Oesel morboșii acătă sdronțe votive. Lângă satul *Keppo* călătorii și acătă sdronțele vestmintelor pro un teiu, ca astfoliu să fie scutiți de morburi³⁾.

Datina acătării sdronțelor pre arbori, care e reslăfită și la oarecâteva popoare din celealalte părți continentale, o ultima rămășiță a sacrificiilor vechi de

oameni și animale. Vechile sacrificii azi oau devenit șchelote, pro cari poporul azi le așază pro pari sau pro piscurile dealurilor.

In comitatul Csik trag in parii dela gard ori in crengile arborilor căpățini de cal ori de oaie, ca turmele să nu fie bătute de animalele răpitoare. In Treiseaune înainte de aceasta puneau o căpățină de cal pro dealul mai apropiat de sat sau pre cutare arbori din hotar, dacă in ținutul acela ora pestilență de vite

Cu ocașiunea boalelor lipicioase acătă cămeși ori alte sdronțe de vestminte pre crengile arborilor din hotar, ca astfoliu morbul să părăsască satul.

In zilele noastre p. e. țaranul morbos, care poregrinează la *pucioasa* din *Torja*, tot sacrifică și încă inconșcient atunci, când acătă vre-o sdranță de vestminte pre cutare arbori din apropiere in aceea bună credință, că prin aceasta se va vindeca⁴⁾. Cu mai mulți ani înainte de aceasta și in apropierea băilor numite „Sugás“ de lângă Sepsi-szt. György încă să putea vedea destule sdronțe de acestea. Credința poporului magiar atribue putere de vraj, unui isvor din dealul *Bothárd bérze* din apropierea întăriturei Kadicsa, a cărei apă ar fi vindecând durerea de cap. Cei ce merg acolo acătă pre arbori căciule ori pălării.⁵⁾ In apropiere de Ikafalva o un deal cu nu-

¹⁾ *Andree R.*, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*. Stuttgart, 1878. 5.

²⁾ *Russwurm*, *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands*. Reval 1855. II. 186 p.

³⁾ *Holzmayer J. B.* *Osiliana*. Despat. 1872. p. 30. urm.

⁴⁾ *Hermann Antal*, *A hegyek kultusza Erdély népeinél*. Kolozsvár, 1893. (Külön lenyomat az „Erdély“ 1893. évt.) 23.

⁵⁾ *Orbán. Balázs*, *A székelyföld leirása* I. 115 p.

melo *Kardoshegy* din a cărui parte răsăriteană isvorește așa numita fântână *Igyá-gókut*. Despre isvorul acesta poporul săcuenesc afirmă că acesta s'a format din sângele luptacilor, din care cauză toți aceia cari umblă pe acolo beau din apa aceea atîrnând apoi pe arborole cutare o sdrență din mîncea cămeșii. Cu ani înainte de aceasta toți aceia, cari au beut apă din acest isvor, în onoarea cavalerilor au tăvălit și câte o peatră pe deal în jos.¹⁾ *Istenkelete*, astfelu e numit un loc de lângă Șimlou; conform tradițiunii de aici au văzut pentru prima oară maghiari, când cu ocuparea țării, razele soarelui răsărind asupra Ardealului și „ca să-i ajutore în marea muncă, au sacrificat pe acel deal²⁾, acum când umblă țaranul pro' aici atîrnă câte o sdrență pe un arbore, nu cumva să-l spintecă dracul“. În vârful dealului numit *Istenszéke* (Scaunul lui D-zeu) de-a dreapta Murășului într'o dosime de brazi să află un isvor cristalin, a cărei apă după cum se spune are putere vindecătoare. Cine se folosește de aceasta apă atîrnă o sdreanță pe cutare arbore. După legendă vechii maghiari acest loc l'au folosit ca loc de sacrificiu; se zice că sfântului Ladislau i-a fost loc plăcut de vînat³⁾. Pre la anul 1883 în apropierea de *Isten-széke* arătau o stîncă țepișă, de pre care precum spune legenda, se aruncau în abis cei păcătoși, acum locuiește dracul în aceasta stîncă și toți aceia cari trec pe aici aruncă o piatră la poala stîncii sau vre-o sdreanță între tufe ca nu cumva „să-l sfîrtice cel necurat.“

În locul acesta să zice că cu câțiva ani înainte de asta au aflat o sabie în forma crucii implântată în pămînt.⁴⁾

În apropierea de *Ipoly-Földámos* se află un isvor acărui apă vindecă nigoii și alte umflături⁵⁾; cei ce mîerg acolo atîrnă

de arbori sdrențe și fire de pîr. La poalele *Nagy-Kövöly* cam o jumătate de oră dela romanticul și cu multe lucruri ethnografice bogatul sat *Csobánka* la marginea unei pădurice cade *fântîna sfîntă*. Pe un pîrete zidit în acest scop atîrnă icoane sfînte interesante, puțin mai înjos pe un loc cam morăstinos prin o ziditură ce are forma unui gârliciu de pivniță conduce trepte luci la un isvor recoritor. Tufele din jurul păduroi au un fruct deosebit; pe acestea tufe sunt aruncate deosebite vestimente, sdrențe etc. dar mai virtos sunt dese părți din vestimente de copii, în specie celea de cap, cîepse de tot noauă și brodate frumos cu colori deosebite etc. acestea le pune aici mai virtos poporul de prin jur, care vine adese ori, aici spre a-se ruga și care în multe necasuri, mai virtos în morburile copiilor și femeilor așteaptă vindecare dela aceasta apă și se încrede foarte în minunile ei.⁶⁾ Pre dealul *Kis-Somlyó* de lângă *Csik-Somlyó*, unde acum stă capela numită sântul Salvator, odinioară s'a arătat seară cerească.⁷⁾

Legenda spune și aceea, că sfântul Ladislau odinioară în fuga s'a dinaintea inamicului crunt, a sărit aici cu calul seu din cealaltă parte a *Csikszék*-ului, depre piscul așa numitei *Nagy-Erdő* și că el a zidit aici aceasta capelă, încă și numai cu câțiva ani înainte de aceasta morboșii, cari pîreginau aici atîrnatul »de arbori sfînti« sdrențe de vestimente nu-l uitau.

Lângă *Tușnad* să află un deal rotund, al cărui pămînt mlăstinos poporul și azi îl numește *Csukás-tó*. Conform tradițiunii odinioară aici a fost locul de limite al domnului castelului din *Solyomkő*.

Acest loc în tot anul în noaptea de Vineroa mare să umple cu apă cristalină în care apoi se scaldă mulțime de șerpi cu coroane.

Cine cutează a lua apă din acest lac atunci acela cu apa aceea poate face

¹⁾ *Orbán*, l. cit. III. 97.

²⁾ *Kövöly*, Száz rege, p. 106.

³⁾ *Kövöly*, l. cit. p. 107.

⁴⁾ Cfr. gr. *Kuan Géza*, Relationum Hungarorum cum Oriente etc. I. p. 176.

⁵⁾ *Ipolyi*, Magyar mythologia p. 203.

⁶⁾ *Hermann Antal*, a „*Turisták Lapja*“ I. évf. 4. szám.

⁷⁾ *Kövöly*, loc. cit. p. 107.

toate petriile în aur. Dar după lucrarea apoi apoi trebuie să-și atârne toate vestimentele de pro el pro cutare arbore și să le lase acolo, căci din contra șerpilor încoronați îl vor omori. Tot astfel de putere cu vraj atribue poporul magiar și unui izvor din amintitul deal cu numele *Pothárd*. Dacă oarecineva atârna pro cutare arbore din jurul izvorului nesecari păpușii vechi și în decursul unui timp hotărît, care nu o cunoscute nimănui, cu această apă va uda petriile, acelea să vor proface în aur.¹⁾

Pro spiritul pădurei, care în Kalotaszeg o cunoscute sub numele de *vad-öreg* (bătrînul selbatic), iară în credința poporului secuesc sub numele de *erdei csoda* (mama pădurei), poporul și-l închipuește de un bărbat cu corp robust acoperit cu peri și cu privire selbatică, care vagabundează prin munți păzind pădurile și selbaticiunile²⁾.

Tăietorii de lemne după finirea lucrurilor din pădure de comun lasă acolo unde au lucrat o bucată de lemn ori un butuc pro sama *mamei pădurii*, ca aceasta să nu-i atace când vor întoarce — spre casă. În atare loc din pădure unde în decursul tăierii lemnului s'a întâmplat mai adese-ori nenorociri, tăietorii de lemne atârna sdrențe pro arbori în aceea credință, că până atunci până când vestimentul atârna pro arbore, nu-i va ajunge nenorocire.

Deja apare din datele enumerate până aci, că odinioară și poporul magiar tocmai așa cași toate popoarele primitive înainte de ce ar fi primit religiunea pozitivă, a adus sacrificie arborelui ca unei ființe vie, unde și închipuia că locuiesc parte demonii morburilor, parte alte spirite rele și necurate. De remășiță a acestor

¹⁾ *Orbán*, l. cit. I. p. 115.

²⁾ *Wislöckiné Dörfler E.* az „Ethnographia“ III. 365. *Hermann Antal*, A hegyek kultusa: a p. 27. *Wislöcki*, Ausden Volksleben der Magyaren, München, 1893, 17 și urm. *Ményházi*, a Zeitschrift des Vereins für Volkskunde“ I. 411. cfr. *Müller Fr.* Siebenbürgische Sagen, Wien, 1855, p. 9. *Wislöcki*, Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürger. Sachsen, Berlin, 1873. p. 27.

toți credințe o de a să considera și zicala că „poporului maghiar i să arată în tufă Preacurata Fecioară“.

În priivința aceasta servește cu dato și cura poporului, care o voi scrie într-o altă am putut ajunge la cunoștința ei.

Pro cine'l doare noinceat șolele acela meargă — conform credinței seculilor — în trei zori de zile, dar încă înainte de răsăritul soarelui la biserică, zică acolo trei Tatăl-nostru și trei Născători, apoi frece-să cu spatelo de arborele ce se va fi aflând aproape de biserică zicând: „Atunci să mă doară șolele mele, când lo voi freca iarăși aci“. Spatele cameșii apoi acolo să lo atârne de arbore³⁾.

Contra durerii de dinți în multe locuri fierb (*zsályá*) jalbă, pro care apoi punând'o într'un săculeț mic o aplică pe obraz, după folosința săculețul îl acată de un arbore zicând: „Arbore, atunci să mă doară dinții, când te vor durea și pe tine“.

Contra durerii de cap să folosește cărpă udată cu oțet, pro care în cialaltă zi, înainte de răsăritul soarelui, o acată de un arbore zicând: „Petru zise: Mă doare capul! Isus zise: Nu te doare mai mult!“⁴⁾

Ciangăul ardelean când îl scutură frigurile și acată pro arbore ismenele acelea, pro aari le-a purtat în coala 9 zile, în cari l'au prins frigurile.

În secuime în mai multe locuri să folosește așa numitul „strigat“ (*kikiáltás*) față de aceia cari sufer de ferbințeli. Vre unul oarecareva de a morbosului să desbrace în trupul gol, ie apoi pro sine ciarșaful morbosului și fugă pro un deal unde lăsându jos ciarșaful, începe a striga: „Auzi satule, auzi! pro N. N. îl scutură frigurile ferbinți. Cine aude logese de el!“ Ciarșaful îl lasă acolo și fugă acasă. În multe locuri însă ciarșaful îl bate cu cuie de un arbore.⁵⁾ Acest me-

³⁾ Cfr. *Kálmány Jajos*, Szeged népe, Szeged 1891. III. 159.

⁴⁾ *Wislöcki*, Volksleben. V. Magyar. 139. p.

⁵⁾ *Kozma Ferencz*, Mythologiai elemek a székel népköltészetben és népéletben (akad. kiadvány) Bpest 1882. p. 37.

tot o usitat și în (Kalotaszeg) Călata la morburi mai grave.

Ca se nu să cunoască locul versatului bobat pro obrazii morbosului aplică cărpă unsă cu smântână ori unt, care în

toată ziua să schimbă, iar cealaltă să svîrlo pro coperișul casei zicînd acestor cuvinte: „Ie-o și îți astupă urma piciorului.

Dr. Henric Wislocki.

FETELE COMITELUI SUPREM.

— Novellă de *Coloman Mikszáth.* —

Când cei doi economi, cari adunau fân pre câmp recunoscuseră pro comitelo suprem lăsară furcile jos.

— Cum mai merge lucrul nene Barkas? întrebă acesta pre cel mai bătrîn dintre ei, care fuma cam moros din pipă.

— Ca și pân'acum.

— Au murit mulți?

— Mor destui, azi am îngropat 9 inși, deși...

— Ce vrei să spui?

— Deși noi lutheranii trăim încă cu toții, numai unul a murit, dar și acela din greșală.

— Ce prostii spui fîrtate?

— Acesta e adevărul dragul meu stăpîn, la noi — har domnului — a început a se cora colera întîie catholicii; aceasta ne mai mîngăie.

— Nebune! — rise comitelo scuturându-și cenușa din luleaua de spumă — de — mare.

— Domnia ta domnule rîzi. Cam patru cinci zile va se cora între oi, apoi vine rîndul la noi, do nu mă crezi întrebă de birău-

— Unde-i birăul?

— Ce am zis, birăul? Uitasem că a murit și el.

— Când pustie?

— Azi la amez.

— Atunci chiamă pro fibirăul

— Acela muri azi dimineață.

— Pagubă de un om așa harnic, zise cu compătîmire comitelo.

— Așa-i adausă bătrînul Barkas.

— A avut familie?

— Patru fete, una mai frumoasă ca cealaltă. Șed în casă și plîng, nu preste mult le scot și din casă.

— Avere nu a rămas?

— Nimic. Do nu le ia colera vor peri de foame. Azi încă nu le fierbe nime căci nici un om nu cutează a intra în casa morții.

— Cât 's de bătrîno?

— Intre opt și zece ani. Cele două mai mari 's gemene.

Hm! zise comitelo și prin un somn demise pro cei doi economi, aceștia se traseră la ambele părți ale drumului și se preumblau cătăneste. Ei erau conștii întru împlinirea datorinței lor, de a susține în deplină vigoare contumația cu deosebire acum când în țara lor domnea un domn — moartea neagră — maimare decât însuși fișpanul.

Trăsura morgoa încet în sat pro lîngă acărui stradă erau înșirate căsuțole acoperite cu paie ale fruntașilor satului, care părea a fi chiar pustiu. Numai ici colca puteai vedea câte o față de tot palidă arătîndu-se în poartă dar abia 'și rîdica eușma din 'naintea marolui stăpînitor al comitatului.

Intr'aceasta se apropiară câțiva oameni de trăsură, cu o ladă de brad foarte mare.

— Ce duceți acolo oameni buni? îi întrebă comitelo suprem.

— Un sieriu pontru șasă oameni fu răspunsul.

Așa dară rudonii, străini; amici inimici; creditori, debitori; trebuiau să

folosească acelaș mormint. Ce șcene co-
mice vor fi la a doua înviere.

În satul din jos unde locuiau mai
numai catholici intrasă un pureol în gra-
dina mică a unei case de nobil. Întreagă
familia îl văzu și cu toate-că de altă
dată ar fi sărit cu toții și l'ar fi alungat
cu pătiri afară, ba ar fi amonințat pro-
stăpênul aceluia chiar și cu proces de
presă; acum să uitau cu nepăsare cum
nimicea acela melonole frumoase și nimo
nu-'l alungă.

Comitele ședea mut în trăsură, din
când în când și scotea batista și 'și
ștergea sudorile și apoi oar să juca cu
inoul de sigilat. Fața lui era palidă și
avea o espresiune cu totul schimbată,
acesta nu părea a fi comitele suprem al
acestui comitat ci un domn bătrîn blând
și bun.

Nu departe de clopotniță, să tră-
gea o vârstă albă crucis pre lângă drum
era un rociu des, din fire de paingin
adunate între doi acați, care era cel mai
sigur semn că de mult n'a trecut pe aici
trăsuri.

Aceste fire, când trecurăm, pre aici
să lipiră de fața domnului comite și 'l
gădăloau la nas.

— Uite dragul meu — zise el că-
tră un jurat ce'l însotea — dacă firele
acestea erau din drot, atunci no tăiam
nasurile. Hm . . .

Tinerul funcționar nu știea cum
are a pricepe aceasta, dar nu preste mult
timp o află.

— He! Emeric, stăi locului! Tu
Ambrosiu te cobori jos și vino să 'ți
spun ce am de gând.

Haidueul îmbrăcat în gală să apro-
piă numai decât de domnul seu.

— Dute la casa fibirăului care a
murit azi, acolo voi afla patru fetețe;
le ia cu tine și le du la graniță apoi . . .

— Pricep măria ta, dar sabia cea
aseuțită am lăsat'o acasă și cu cea no-
aseuțită la mine.

— Pentru copii nu e de lipsă sabie
măgariule. La capul satului tu și Borok
lo afumați și desinfectiați bine apoi luați
o trăsură și mergeți în Csanád la dom-

nul Csuzy cărui i spune că mă închin
de sănătate și-i trimit patru foto, el să-
'și aleagă una care i-a plăcea. Dacă s'ar
cam codi, atunci i spune că comitele su-
prem — ou — așa am dispus. Punc-
tum.

— Și celelalte trei?

— De aici te duci apoi la Csalár
unde mergi la văduva Bogat, alegi din-
tre cele trei pre cea mai frumoasă, ce-
lelalte le lasă afară, și o du în casă unde
i spune că: Domnul comite suprem 'ți
sărută mâna și 'ți trimite acoasta fetița
ca present.

— Înțeleg măria ta.

— Apoi te duci în Kosni la dom-
nul Kovács cărui i spui că copilele au
rămas în un sat aproape pustiu, nu i
aminti însă că comitatul sau eu ași fi
ordinat asta, căci atunci nu numai că nu
va asculta, ba va amuța chiar câinii asu-
pra ta; ei i spune ca po. sub mână că
eu nici de cât nu am voit ai trimite fe-
tița și că ni-am rămășit cu domnul ju-
rat că domnul Kovács nu va primi fe-
tița.

— Pricep măria ta.

— Acum mergi și vezi de ispră-
vește bine. Dute la Emeric.

— D'apoi cu a patra ce să fac?

— Drept ai, era p'aci să o uit. A
patra o du la nevasta mea și-i spune
că să aibă grijă de ea căci o a noastră.
Sâmbătă la ameaz și eu voi sosi acasă.

Până Sâmbătă avea de făcut încă
o cale bunișoară. În Nemas Barbok să
asocia și medicul comitatens și prefectul,
și de aici merșeră cu toții la Pértel și
la celelalte comune lovite greu de coleră.
Noaptea vocau a o petrece în Csanád la
dl Csuzy. Când sosiră acolo „masa verde“
ii aștopta gata, obiectul cel mai de lipsă
la treburi judițiare.

— Cine dă? întrebă coborind din
trăsură.

Timpul era scurt și ei începură nu-
mai de cât. Jocul dură toată noaptea și
strigătele: „de trei ori de patru ori mai
bun“ erau foarte rar întrerupte cu altfel
de vorbo.

— Nu a fost la tino haidueul meu
Nicolae?

— Ba da alaltăori.

— Ai primit ce ți'am trimis?

-- Da . . . Mulțămesc, răspunsă el indispus.

— Frumos, las să vedem care ți-ai ales-o, chiamă copila în lăuntru.

— Am pățit rău eu ca, — zise domnul căsii, — a fugit. De eri deminecăță a dispărut . . . mi e și rușino . . . !

— A dispărut? il întrerupsă comitele suprem — aceasta 'mi e foarte neplăcută veste — zise el înceroțind din frunte.

— Nu fi năcăjit prietine căci o vom afla-o noi.

Și fiind că comitele avea în mână chiar 21 a dispărut îndată năcasul.

Acum însă începu al părăsi norocul pre prefect. La mezul nopții observă că portmoneul său e golit total.

— Adămi cufărul — zise el unui servitor.

Aceasta să întimplă. Domnul Berei scoase un pachet de acte și începu a frunzări printre ele.

— Mă joc cu bani de ai comitatului — zise el scoțând rizând bancnotele de câte o sută.

Dară și aceștia au ajuns în jebul comitelui suprem care primi bueros și banii comitatului.

Că lume curioasă era și aceea nime nu l'a acusa pe Berei că a furat.

Acesta însă nu capitulă cu una cu două. A doaua zi la amezai începură din nou și acum 'și împrumută bani dela femei. Mica nevăstă a lui Csuzy i aduse și bancnotele noauă de câte 1 fl.; banii femecești trebue să fie cu noroc. Jocul nu se putea doar întrerupe până când avea Berei voe de joc, de ar fi durat acela fie și doauă septămâni; apoi în acest interval putea să se odihnească toată administrația comitatensă, ear colera, de grija comitelui, prefectului și a doctorului putea pustii în pace ținutul întreg.

Trebue să curioaștem că și cei mai conștientioși oameni sunt câte odată ușurateci.

Sâmbătă sara sosi comitele cu toate

acestea acasă unde însă nu fu bino priimit.

— Ei Ioane, Ioane! De ce mă ții tu pro mine? — strigă novasta lui punându-și mâsurile în solduri! — Ce strigoaie 'mi trimiți pre capul meu ha? Unde ai cules aceasta floriceică? Sum eu servitoarea ta sau ce? Cum de 'mi trimiți porunci din drumul satului.

— No, no, Ana, fii cu minte!

— Taci! Crezi tu că și eu sum ea comitatul pre care eu vorbe buno 'l poți seduce la toate prostiile?

— Dar Ană dragă, eu voi a-ți face o bucură.

— Taci — zise novasta lovind cu piciorul în pământ. — Frumoasă bucurie mi-ai căusat. Aceasta e dracul în persoană. Vezi tu unghiile oi în fața mea? când am spălat'o eri, m'a sgrăpțat grozav. Spre pedoapsă am închis'o în salon unde mi-a spart toate vasele de porcelan și eu pentru cât bun o în lumie nu ași fi dat acele doauă fiii.

— Ce? Fingiuile lui Rákóczy le-a spart? — zise spăriat comitele.

— Da! Dar ce te doare capul, a-cele au fost ale mele! 'Ți spun 'mi du copila de aici căci azi mi-a smuls toate florile din grădină. O du unde vrei eu nu o mai pot suferi.

— Liniște iubită Ană le voi aranja eu toate.

Chiar intrasă croitoreasa carea adusă un veștmint mic de dantele, pălăria și mai multe mănunțșuri pentru copii.

— Ce nebunii 's aceste? zise el.

— Ce-s aceste? raspunse novasta — i-am comandat haine, căci nu pot concedo ca în casa mea să stoie goală. Mânci le dau și apoi drumul cu ea, mic nu-mi mai trebue.

Mânioasă trânti ușa coridorului și eși afară. Comitele cu supunere să lăsă tăcut în fotoliul său.

— Unde o fata — de — casă? să întrebă el — să-mi aducă aici fata.

O aduse în lăuntru. Era așa de selbatică ea un urs tinăr. Fruntea i era acoperită de păr des blondin ochii mari

vineți, scilipeau ca focul car mânilo i erau pline de noroi.

— Cum te chiamă draga mea.

— Nu spun — răspunde aceea cu mânie.

— Vino mai aproape micuț'o!

Fata de casă o împinsă cu putere înainte, car comitele o cuprinsă pe după cap, dar drăculețul 'l lovi preste mână încât sună.

— Iesus Maria — strigă fata de casă spăriată, căci credea că copila pentru aceasta noobraznicie 'și va perde capul.

Dar comitele în loc de a să infuria, rise cu hohot.

Ce curiosi 's domnii coi mari.

Copila i plăeu. Era altfelu în față așa de frumoasă ca un boboc de roză. Rochia pestriță i ajungea până la genunchi, car membrele sale atât de proporționate și frumoase încât un sculptor nu e în stare a produce ceva mai frumos.

— Aceasta e în adevăr remășița? întrebă el pre Ambrosiu hajducul seu favorit.

Ambrosiu 'și suci musteața-i sură și cu un suris viclean zise:

— Doamne feri, măria ta. Eu am calculat mai întâi la noi, adeva am ales pre cea mai frumoasă pentru măria sa doamna, și am ascuns'o în șireglă, celelalte nu-s așa frumoase.

— Celelalte le ai dus la locul destinat?

— Da, pre toate trei. Dl Kovács voca a lua doauă, cât ce auzi că măria ta n'ai voit a-i trimete nici barămi una.

— N'ar fi stricat a o lăsa și pre aceasta acolo, suntem în perplesitate mare, nevasta e mâniaasă pentru ca.

— Copila e rea și nu să va deda aici, deși vād că a-ți scālda-o și în lapte.

— Mānc lo voi împărechea.

Dar a doaua zi nu era nici urmă de Erzsi. A dispărut total și înzēdar a bătut hajducul Pista doba, totuși nu au aflat'o. Comitele percurse în persoană

întreg parcul și striga numele lui Erzsi dar numai echoul i răspundea.

Doamna încă se văiera la prānz.

— Mi rușine că s'a perdut chiar la noi — și ca toate femeile — își făcea câte combinații toate, — poate a sărit și a căzut în Ipoly, sau a luat'o cutari țigani? Cine poate ști.

Hajducul Ambrosiu să sui pre calul său. Comitele a dispus a o afla fie vie sau moartă, fără ca nu arc ce înturna acasă.

Nevasta nu avea odihnă de loc, în tot momentul mergea în chilia vinată și să uita la vestmintul gata și părea mereu mai supărată.

În sfârșit cătră sară veni hajducul cu uniforma plină de prav și calul asudat.

— Unde e fetița întrebă comitele și nevasta lui deodată.

— Aici e. — strigă Ambrosiu dând la o parte mantaua sa albă de sub care apăru Erzsi.

— Trăește?

— Doarme. M'a lovit, m'a mușcat și în fine ostenită a adormit.

— Bine că e aici? Unde ai aflat'o?

— Acasă. Îți poți închipui măria ta ce sänge a dracului au proștii aștia. Când am soșit în Barbok și am ajuns la poarta fibirăului, gasii toate patru copilele la capătul târnațului chiar ca Mercurea trecută.

— Ei, ei, — zise comitele pe gânduri — acolo să le vadă omul.

— La început eugetai că voi nebuni; credeam că numai în vis le-am împărțit în comitat, dar acum îmi veni în minte că tuspatru au fugit acasă. Așa-s proștii măria ta.

Comitele surise, dar ce vėzu? . . . Nevasta lui luă pre Erzsi din mâna hajducului și o duse în chilie cu mare grijă ca să nu să trezescă. Să poate oare așa ceva? Ea era deja prea mare de a fi purtată în brațe.

— 'Mi vine ceva în minte, bărbate zise ca lin; dar nu face larmă cu eis-mele tale. Vezi de umblă numai în vir-

ful picioarelor. Vreau ca până Erzi doar-me să o îmbrac în haina cea nouă, să se treze apoi ca adevărată fică de iș-pan și nu va fugi.

Puternicul stăpânitor al comitatului nici că cuteza ași lua pipa din gură ca să nu facă sgomot, dar nu se putu răbda de a nu-și face observările sale obicinuite.

— Bine, bine ; dar asta nu mult va folosi. Copila se va obicinui la noi

numai atunci, când vor fi și celălaltotrei aici.

Nevasta 'l privi mulțămită și cu fală zise :

— Nu am nimic în contra, dar aceasta româno totuși cea adevărată . . . căci ea este probată.

Doamna roși puțin, căci vocea a zice că pre aceea o iubea din toată inima.

Trad. I. C. Pop.

POESII POPORALE UNGUREȘTI.

Oh, pădure mândră
Ce înaltă ești;
Oh, tu a mea mândră,
Ce departe ești!

Dacă eu pădurea
S'o taiu, aș putea:
Mândra mea acoloa
S'o vëz, aș putea!

Rosa mea cea mândră.
Porumbașul meu!

* * *

Nu este pădure
Fără frunză verde,
Câmp, încă nu este
Fără nici o floare.

Nici inima'm nu e
Fără supărare,
Căci mândra mea este 'n
Mare depărtare.

Rosa mea cea mândră
Porumbașul meu!

* * *

P'un vîrf de răchită
Stau doi corbi în negru,

Haina lor cernită
Este al meu sceptru.

Bine 'mi șede mie
Haina cea cernită,
Căci nu mă iubește
Mândra mea iubită.

Rosa mea cea mândră
Porumbașul meu.

* * *

Mă duc, de cătană
In orașul mare,
Unde se înhamă
Tot feciorul tare.

Unde dacă singur
Și eu voi muri,
Atunci sum prea sigur,
Că mă va iubi:

Rosa mea cea mândră
Porumbașul meu!

Trad. I. C. Pop.

Norii (a felhök).

— De Alexandru Petőfi. —

De-ași fi cu o păsărică,
Vecinic prin nori ași sbura, —

Și 'ncontin nori zugrăvire-ași
Ca pictor, de-ași ști lucra.

Cu ce dor iubesc eu norii!
I salut pre toți în șir:
Și-atunci când rovin la mino,
Și-atunci când trec să reslir.

Peregrini bizari, cerești; voi!
Ca pē pretini vē grăiesc;
Așa mă cunoaște-ți deja,
Cât știți doar și ce gândesc.

De câteori lung privit'am
La ei când suav dormitau
Când p'al zorilor sîn dinșii
Ca copii să resfățiau.

Și'i priveam când furioși ei
Ca niște juni ocoleau . . .
Când pē moarte și viață
Cu viforul să luptau.

Și-am privit când ca un june
Bolnav luna priveghia,
Cum norul ca o fecioară
Palidă 'n a lui jur sta.

I-am văzut în mii de chipuri,
Prin cari păn azi au trecut,
Și 'n ori ce timp i-am zărit eu
Ei tot astfelu mi-au părut.

De ce oare cu alipire
Mă însoțesc eu cu ei?
Căci 'mi sunt confrăți dulci mie,
Îmi sunt vechi pretinii mei!

Și mai samână cu mine
Norii mei, aceștia frați . . .
Au și ei ca și-ai mei doi ochi:
Lacrimi, — fulgeri înfocați.

A. F. Buc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CIUMELITURI.

Am o cămărușă,
Plină de mâncărușă,
Nicăiri nu are ușă.
(Oul.)

M'am suit p'un scaiu,
Și vėzui vintul
Adunând pământul.
(Grapa.)

Am un bou, unde să culcă,
Să cunoaște o vară lungă.
(Focul.)

Botă măzărătă
In pod aruncată.
(Cucuruzul.)

Copilă de sas,
Cu schintoie în nas.
(Pipa.)

Am o față:
Ori unde o mân în sat,
Tot cu pumnii o mai bat.
(Săta.)

Am o ieapă:
Cum iau șcaua de pe spate
Să vėd mațele 'n ea toate.
(Lada.)

Rasca, pãrasca,
S'ar sui și în ceriu doară,
Să aibă o seară.
(Furnica.)

Petroa folturos
Umblă mult din deal în jos.
(Peaptănu!)

Doi stau, doi dau,
Cu doi deșinecați
Stai în veci să te bați.
(Îmblăceii.)

— Unde mai mergi tu sucită?
 — Taci tu gârbovită, 3
 C'a mea coadă-i aurită!
 (Fumul și para de foc.)

Plotoca, peteca,
 Privește biserica,
 Merge rogându-se,

De cap trăgându-se.
 (Omul mergând la biserică.)

Dela noi până la voi,
 Tot vaiuri și usturoiu.
 (Spinii în gard.)

A. Pituc.

DESPRE ORIGINEA POESIEI.

Cercetările prehistorice îndreptate către trecutul îndepărtat al omenirii prin telescopul filologiei comparative cercă urmele cele mai depărtate. Astfel descopere afinitatea raselor împrăștiate în diferitele regiuni ale lumii, timpul și succesivitatea acestuia în despărțirea lor, originea culturai lor și gradul relativ al acestuia.

Apoi fiind că pentru mintea scrutaătoare toate acestea încă formează hotarul dețermurii. trecând departe preste cercul gramaticii și a cuvintelor foarte vechi, cu ajutorii analogiei dedusă din cultura primordială a popoarelor selbatice și cu ajutorii aplicării logice a legilor biologiei relațiunii raselor se nisuește a reconstrua trecutul foarte depărtat de cercul de vedere al filologiei comparative, până la aurora frumoasă a primei vieți omenești de pre acest glob. In trecutul nemăsurat se șterg deja liniile marcante ale popoarelor, rămânend numai conceptul omului primitiv, dar apoi dela acesta derivă pre toți descendenții lui geneologia ce tinde până la marginile ultime, și care nu recunoaște intrerupere în istoria descendenților vii.

E dătina de a cerca aparițiunea primelor forme a sentimentului, fantasiei și cugetării, deoarece fiind acestea produsele unui organism destul de stabilit, au devenit proprietate cu mult mai concretă și durabilă, decât cuprinsul, care nu se poate scruta punctuos nici când. In reconstrucțiunea biologică apoi prima formă a graiului omeneșe apare deodată cu

cântecul lui, ceea ce atâta va se zică, că și primele urme ale originii naturale a poesiei naive încă sunt de a se cerca la hotarele acestui trecut nebulos.

Darwin, care pre basa necesității fenomenelor naturale a făcut cercetări retrograde și darul cântării 'l esplică prin scop natural zicând, că „instrumentele musicale la început s'au folosit și perfecționat cu considerare la susținerea rasei“.

Tot soiul de animal, care știe da un ton cu voia sa începând dela cel mai inferior vermo până in vecinătatea rasei ominești, cântă pentru escitarea și fermecarea genitalelor: e probabil deci, »că și protopărintii oamenilor înainte de ce și-ar fi știut dechera amor reciproc cu ajutorul tonurilor articulate, adeva prin cuvinte, mai întâiu au incercat a se fermeca cu ajutorii tonurilor musicale și ritmice“.

Ma el nu ține de natură ritmică numai prima interpretare a dragostei, ci și toate celecalalte manifestațiuni patimase puternice, precum e p. e. jalusia, concertațiunea și gloria, că conform părerii lui cadentiile și ritmurile vorbirii patetice toate și-au originea din cea mai vechiă facultate musicală. Ca dovadă aduce pre negrul african, care in starcai-iritată crumpe in cântare, atăcatul respunde cântând și și societatea lui consimțind cu el mormac oarecum in ehor, cași cum o ar mișca vibrările musicii. Călătorii amintose adesea, că acești copii simpli ai Africii ferbinți li întinapină cu cântece im-

provisate. Elisa *Kent-Kanct* cărăși a fost salutată prin un atare cor de cântărești eschimoși dela poluri, acărui text repetit de multe ori a fost numai atâta: „Oh, mare șof“. Și cumcă acestea eselamațiuni mai târziu au putut deveni datină, foarte frumos o adovereste aceea cumcă japonezii, cari ș'au imprumutat toate datinile lor vechi dela China conservativă, cu ocasiunea deputațiunilor încă în timp foarte îndelungat conversau cântând.

Fiind că deci vorbirea articulată, ca o artă de un grad mai înalt, e una dintre facultățile omenesti dezvoltată mai tâziu, și fiind că sunetele musicale și ritmele sunt dezvoltate departe în jos în ordinea animalelor: *Darwin* o atare dezvoltare a capacității muzicii omenesti, cași cum aceea ș'ar fi dezvoltat din tonurile folosite în vorbire fără pasiune, o ținea de contra zicătoare cu principiul dezvoltării destul de clar.

Asupra ordinii acestei origine a vorbirii și cântului și înainte de *Darwin* s'au disputat în deajuns eugetătorii secolului trecut, când stând sub influința lui *Pausseau*, au voit a constata științifice tipul copilării omenimei. *Blacklock* a afirmat aceea, că prima vorbire a fost curat de natură musicală. La germanii *Hender* încă a fost apostolul atarei teorii, când a vorbit despre „singendo Natur“. În timpul mai nou *Bergh* și *W. Scherer* au propagat pentru prima oară rezultatele lui *Darwin* din punct de vedere poetic și estetic. Dar nu au lipsit nici de aceea, cari față cu cei amintiți mai sus, au ajuns la rezultate diametral opuse. În secolul trecut *Diderot*, care în cel prezent *Herbert Spencer* au fost reprezentanți mai valoroși ai acelei păreri, conform căreia dezvoltări ulterioare a muzicii au servit de basă cadențele folosite în vorbirea iritată.

Între cei de părerea lor mai departe a mers *Helmholtz*, conform căreia vorbirea ritmică, sau cea recitativă ar fi fost prima aparițiune musicală.

Organele musicale, folosite pentru exprimarea sentimentelor gradate trupești

și sufletesti, le-a stat într'ajutor accelerațiile circulațiunii sângelui, adică mișcările trupesti în forma jocului și a mișcărilor regulate ale mânilor. *Darwin* jocul l'a enumerat între primele arte ale omului seles din rase, de oarece l'a aflat la toate rasele omenesti și prin toate gradele de cultură în serviciul pasiunilor instinctive. Când au început a nota doinele nubionilor, între note au trebuit să iose în considerare și ritmica baterii în pălmi și a umbletului picioarelor ca regulătoarea melodiei. Prooții abisinienilor tot deo una joacă, când cu ocașiunea rugăciunilor de mulțămită, pro când negrii africani, locuitorii insulelor Oceanului pacific și americanii roșii la piele atât cântecele religioase cât și cele profane le însoțesc cu mișcări trupesti. În poesia populară arabă aflăm doine speciale pentru lopățitul și luatul apei și doinele celea mai regulate ale poporului chinez puțin musical încă sunt organizate pre tactul mișcării corpului.

Când *Odyssea Monelaos* ospetă po *Telemach*, jucătorii grecești, cari jucau la auzul cântului, stau și în cap (bat ale ripul) înaintea oaspeților.

Din istoria judeilor e de ajuns a no eugeta la jocul și doinele celor ce se ospetau în jurul vițelului de aur.

Dacă la noi azi obvine vro un osemplu referitoriu la unitatea vechiă a cântecului și jocului, proverbiul magiar azi deja observă, că »ob fujja, kutya járja« [Mutu-și zice, mu-tu-și joacă]. Aproape toate popoarele sau eugetat astfoliu, când cultura le-a tins deja atâta comoditate, încât datină străveche le-a căzut spre greutate, ca un ce rudimentar. Din aceasta cauză s'a dezvoltat clasa separată a cântăreților, pentru aceea a construit *Mercuriu lira*, când s'a împedecat în covata țestoasei din Egipt, care în urma fibrelor uscate pre ea a dat tonuri, pentru aceea au pândit păstorii de prin jurul malurilor fluviilor și lacurilor, că nu numai vîntul poate scoate tonuri musicale din trestia, ci și oamenii. Cu un cuvînt s'a născut instrumentul musical și apoi baterea pălmilor

și bubuitul picioarelor a putut fi întocmit pelea întinsă pro cere ori căldare sau mai bine prin clănțanitul alor două lemne, ori lespezi de piatră; fluierul lui Pan construit din trestia și mâtele de animale întinso cu pricepere apoi au putut înlocui deja și însuși cântecul. Atari nvențiuni mai târziu apoi au fost atribuite zeităților, ceea ce atâta însemnează, că instrumentele musicale au esistat deja de mult, când adeca au impopulat mitologia. Și de ce nu? Căci doar în un monument antidiluvian au aflat flaute făcute din oasele și coarnele unui cerb, ceea ce dovedește despre o artă înaltă a instrumentelor musicale a locuitorilor din spelunce. *Nanayon*. scriitorul teoriei muzicii a cărților sfinte mai vechi de câteva mii de ani ale Inzilor, apoi înveța decodată arta cântării, lirei și a jocului. Asparadele și virginele cu ochi de lotas, cari joacă în cerul Indiei nu cântă deja mai mult, ci 'și acompaniază jocul cu musică.

Pre paretele piramidelor de lângă Memphis aflăm într'o societate de arfași, cântărețe și jucători, toți deosebiti. Tot de o atare scenă se află și pe păretele unui mormint de lângă Thebe. — O sculptură din palatul regelui din Ninive ne înfățișază primirea nepotului lui Sancherib și jucătorii și aici au musicanți separați.

Lui Apollo din imnurile Homerice încă îi cântă chor deosebit, când cu lira 'n mână începe a juca. La *Hesiodus* deja joacă rol de capelmeister, întru cât conduce adeca cântecul muselor.

Primii constructori și mântuitori a instrumentelor musicale în ordinea legală a dezvoltării au fost deja artiști conștii a acelei tradițiuni cu mult mai vechiă, pre care cântărețul și jucătorul om primitiv, le-a produs instinctiv, sau se zicem cu consecuția fizică, ca slavul neconștiu a erupțiunilor naturale ale trupului și sufletului seu. Acest străvechiu entusiasm al poesiei naive din leagănul seu nu e altceva decât forma legată și forma versificată a limbii. Cuprinsul contipuran a perit cu totul, deoarece nu cu-

noaștem compusețiunea conceptelor sultului înfocat, nu construirea sonorilor cântecelor, nu formele și tactul mișcărilor trupești. Predarea melodii cântării împreună textul, jocul și instrumentele musicale însă a produs atari însușiri formale, cari au trebuit să se manifesteze deja la începutul începuturilor, cari ce o drept s'au format prin esercițiul de după aceea, dar în esența lor nu s'au schimbat nici când.

Forma poetică astfeliu transmisă nu s'ar fi putut desvolta din natura vorbirii, deoarece nu e însușire gramaticală ci e însușire musicală în toate amenuntele ei. Forma aceasta poetică e ritmul sau articularea regulată a vorbirii inspirate, ceea ce în ultima analiză nu e altceva, decât consonanța vorbirii cu a muzicii, adeca resonatorul ei.

Intr'insa se află cântarea, jocul și metrul, tactul natural al schimbărilor predării, și întrinsa se află și aceea articulare a cântării și a jocului, cari le-au produs punctele stagnante a mișcării și respirațiunii, activitatea organelor musicale și mișcarea estrenităților.

Pre lângă acest fruct accidental deja dela început nota esențială o a format cuprinsul, dar acesta parte a spiritului prin Caleidos capul sufletului omnesc s'a schimbat la toată atingerea. Proprietatea comună a acestor două și azi e cultivată de cătră poesia poporală, ma chiar și în teoriile geniale ale lui *Plato* și *Aristotele* încă sunt luate de un concept. Din cauza aceasta apoi o greu a afla în ele primul colț a poesiei epice cu mult mai târzie precum constatarea selecțiunei rasei.

Pre când s'au servit aceste teorii din partea scriitorilor greci deja atâți oaspeși și aezi cultivau așa zicând officios poesia, cari melodia o cântau separat și numai după aceea recitau doina epică. Forma aceasta coruptă a predării documentează aceea, că prin nașterea doinei epice cuprinsul s'a îmbulzit înainte. Ma cu privire la aceea sunt destule osemple, că și resonatorul poesiei

musicii numai decât s'a distins acolo, unde cuprinsul a fost lucrul principal. Așa imnii cei de patru mii și jumătate din *Veda*, odele lui *Rindar* și psalmii lui *David* au atare ritm confus, încât constatarea aceluia e absolut cu nepotință a 'l construi o nisuiță nobună.

Causa adevărată a acestei confuziuni trebuie să o căutăm înainte de urmele cele mai vechi, cari ne au ramas noauă. Noi presupunem cu biologi, cercătorii ordinii augmentări spiritului, cumcă pre lângă lumea sentimentelor cu timpul a început a se augmenta și cea a fantasiei.

Omul a trebuit să inventeze ceva pentru explicarea fenomenelor naturale ce'i cădea sub simțiri. Aceasta activitate e datină de a o considera ca primul product al fantasiei născânde. a poeziei și admirațiunii.

Omul naiv cercând după cauză la început numai atâta a putut constata, că ceea ce caută aceea e nevăzut. Din puterile ce în continuu se manifestă apoi s'au născut spiritele. Lumea adoaua creată astfel apoi s'a împopulat repede, deoarece fantasia neînfrănată are natura lavinoi, până când puterea intelectuală ce umblă pre acolo cu fantasia e atât de naivă, încât în activitate joacă rolul de serv. Și apoi aceasta activitate a fost poetică în toate amenunțele ei. și apoi fiindcă puterile scormonite de ea conform naturii lor, au ajuns în activitate și muncă spirituală să producă numai poezia activă.

Asupra sufletului ocupat în continuu cu lupta pentru esistență pentru prima oară s'a apăsât demonul pericelilor. Obiectul credinței popoarelor până în ziua de azi a ramas cel mai mare reu, conceptul de lume al inzilor nu 'l formează o pură durere de lume, — și ea să nu mai amintim alteeva — marea alegoriă a testamentului vechiu predică condamnarea protopărinților. E ușor de a să cugeta deci, că puterile acelea, pro cari omul înainte de cristalisarea înceată a miturilor le-a considerat de cauzele

suferințelor lui, iau ocupat viu nu numai fantasia ei și sentimentele. Lucrarea sufletenseă născută astfel apoi a căzut foarte aproape de ecalaltă, care la început a fost simțemint curat și a ajuns a fi espresă în cânt. Aceasta apropiere a causat predarea, forma legată a epiceii lirice născânde. Apoi fiind că aici partea fantastică a fost lucrul principal elementul musical cu timpul și-a perdut însemnătatea sa, mai virtos cuprinsul pur epic, precum s'a ales și musica curată din cântarea lirică.

Cântăreții au recurs la instrumente musicale, ear cântarea o au prefăcut în detorsiune recitativă. Poesia naivă încă a început a se descurca din lucrurile tradiționale și a produs cu timpul genul legendelor, fabulelor prozaice. Conform naturii lor ambele sunt produse de mai târziu. Legendele le-a produs desclinirea mitului supraomeneș, dar hotarul a rămas încă necunoscut, până ce lumea spirituală a fost în relațiune cu viața credincioșilor de pre pământ. Schisma o au produs pretutindenea introducerea religiunilor noauă și mai dezvoltate, rămânând apoi urmele stărilor de mai nainte în creditatea conservativă a formei, ce se dovedește în deajuns și prin eposul ce 'și are rădăcina în poezia naivă, deoarece activitatea din el chiar și în evul mediu creștin încă e condusă de puteri supraomenești. De o atare reminiscință e de a să considera și aceea, că forma tradițională a versului de comun s'a strimtorat într'un șir epic consod. Strofa ce s'a născut din repetirea cantilenelor a rămas numai în doinele epice o durată scurtă și în celea foarte lirice. Ș ballada numai numele și l'a imprumutat din doina-joc a italicilor; ea însăși nu e alteeva decât prescurtarea, condensarea și nimjicirea doinei răpitoare de timp și a textului doinei epice rocite într'un mod monoton și tradițional. Punctul de vedere al comodității mai bine s'a manifestat în fabulele populare, despre ceea ce aici nu ne putem mira în acest gen târziu dezvoltat a poesiei naive. Aici cuprinsul e fantasia fără de nici

un credit, poezia, lumina, care n'are timp spaț, care nu escitează sentimentele fantastului, aceea cu nervi ritmici n'are nimic de a face. Insuși poporul încă o ține numai de o estravaganță plăcută a fantasiei neînfrânate și nici prin mînto nu-i trece că acelea multe bătăranii tradiționale s'au construit din ruinele religiunilor mitice, cari înainte de asta cu multe mii de ani au fost primite cu aceea credință naivă, cu care le ascultă azi copilul.

Între succesorii târzii numai savantul se miră, când vede că fantasia eliberată de greutatea de plumb a dogmelor erorilor sale și bato joc de un atare lucru străvechiu, care aduce în combinația istoria poeziei cu reconstrucțiunile miraculoase a paleontologilor. Atari sunt d. e. giganții povestitori, eroii pitici, bălaurii, icelle, șerpilor și alte multe bătăranii.

Acestea reduc pe scrutătorii la aceea regiuni de pe lângă fluvii, unde cursul lor a scos la iveală fluviile de picioare și coastele de mărime fabuloasă a mastodonilor și mammuților, la morăștinile acelea, de unde s'au scos rămășițele potrifcate a le ichthysaurus-ilor și ramphorinthus-urii, unde din munții de gheață plutitori prin topire au eșit la ivelă animale monstre de înainte de diluviu, și la spelunci ascunse prin păduri unde au aflat grămăzi de oase de ale nutremîntului omenească celui mai vechiu. Strămoșii provăzuți cu o fantasiă viuă a fost alungați prin lupta pentru esistență în acestea regiuni bogate în selbaticieni unde apoi au construit din oasele animalelor moarte pe gigantul viu, din rămășițele nutremîntului pe pitriul de sub pământ, din peștii giganți și din șopârlele aripate ale paleontologiei pe bălaurii, semonii lor.

Vechimea tradițiunii astfelu documentătoare și puterea-i obligătoare numai astfelu o putem înțelega, dacă vom cugeta, că plăcerea consistătoare în iri-

tațiune și espresioni iritătoare deja dela început a născut și arta delectării.

Cântărețul primordial a trebuit să aște, că repetiția espresioni sentimentului oarăși reproduce sentimentele corespunzătoare lui. Aceasta repetiție apoi accpere pe deplin conceptul transmisiunii. O atare transmisiune a doinei ritmice improvisate, a melodiei, a figurilor de joc și produsului prozaic conerescut cu formele interne, cu timpul s'a dezvoltat într'o meserie adevărată, eroind clasa cântăreților, musicanților și jucăușilor. Poezia străvechiă profăcută în isvor de câștig astfelu n'a mai fost deja ceea de demult; în pântecile ei purta poezia artistică, deoarece la traiul trubadourilor și trouverilor a aparținut necondiționat ca nu numai să cultive tradițiunea, ci să se recomande și prin nouăți. Aceasta e cauza, pentru care W. Scherer pe erozii măestriei vechi din evul mediu îi numește jurnaliști călători. Poezia aceea însă, care trebuie să aibă efect prin nouitate sau prin originalitatea predării rocere artă conștie și personală. Marfa produsă esportată în piață prin instrumente tradiționale a ascuns deci în sine colțul acelei activități spirituale a cărei depozitari cu timpul a devenit istoria literară luată în sensul de azi.

Dr. Iuliu Sebestyén.

ÎNȘTIINȚARE.

Ungaria pe an 6 florini.

Pe jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate :

Pe an 20 franci.

Pe 1/2 an 10 franci.

Administrațiunea.